

Jagers en boeren

LES 1 JAGERS EN BOEREN

In de laatste ijstijd, ongeveer 11.000 jaar geleden, is het gebied waar wij nu wonen bedekt met uitgestrekte toendra's. De bewoners van dit gebied, de rendierjagers, jagen op rendieren, bizons en mammoeten. De rendierjagers zijn vanuit het zuiden en misschien het oosten in ons gebied gekomen. In het huidige Frankrijk en Spanje zijn sporen van rendierjagers gevonden in de grotten van Lascaux en Altamira.

In Nederland zijn vondsten van de rendierjagers gedaan in het oosten en noorden. Vuursteen, rendiergewei, been en ivoor zijn de grondstoffen voor wapens en gebruiksvoorwerpen. De rendierjagers leven in stamverband. Ze trekken in kleine groepen van tien tot twintig personen rond. Hun voedsel vinden ze in de directe omgeving door te jagen, te verzamelen en te vissen. Ze wonen niet op een vaste plaats, maar trekken rond: het zijn nomaden. Ze wonen in grotten en tenten. In een groot gebied wonen maar weinig mensen. Zo'n 10.000 tot 12.000 jaar geleden leefden er bijvoorbeeld in het gebied dat nu Frankrijk is maar enkele tienduizenden jagers.

Wanneer het langzaam warmer wordt, veranderen de toendravlakten geleidelijk in bosrijke omgevingen. Ongeveer 6500 jaar geleden verschijnen nieuwe volkeren in ons gebied. Deze volkeren komen uit het oosten. Het zijn landbouwers die zich op één plaats vestigen. De eerste boeren in Nederland zijn Bandkeramiekers die zich in Limburg vestigen (zo genoemd naar het aardewerk dat is gevonden). Hiermee begint de geleidelijke overgang van de nomadische samenleving naar de agrarische samenleving in ons gebied.

De jagers en de boeren gebruiken vuursteen om gereedschap en wapens te maken. Vuursteen is een gesteente dat voorkomt in kalklagen. We treffen het aan in bijvoorbeeld Zuid-Limburg. Daar zijn zo'n 2000 mijnschachten waaruit naar schatting 20 ton vuursteen is gehaald. Vuursteen dankt zijn naam aan het feit dat je er vuur mee kunt maken. Je slaat de steen tegen een stuk ijzer of pyriet. Daardoor ontstaan vonken. Die kun je op bijvoorbeeld stukjes gedroogde tondelzwam laten vallen. De Engelse benaming voor 'vuursteen' is 'flintstone'. Een benaming die is afgeleid van de flinters die er bij bewerking tot gereedschap worden afgeslagen. Vuursteen gebruikt men voor het slaan van vuur en de productie van gereedschap en wapens. In de loop van de tijd zien we een steeds verdere verfijning van de techniek. De oudste voorwerpen zijn vooral grove vuurstenen vuistbijlen. Later maakt men van scherfjes allerlei specifiek gereedschap en wapentuig als priemen, schrapertjes en pijlpunten. Aan de mate van verfijning van het vuurstenen gereedschap kun je aflezen hoe oud het is. Er wordt nog steeds vuursteen gehaald uit enkele mijnen. Die schachten zijn al vanaf 4000 voor Christus in gebruik. Vuursteen wordt tegenwoordig bijvoorbeeld gebruikt voor schuurpapier en wegbedekking. Er wordt ongeveer 2000 ton vuursteen per jaar gewonnen.

LES 2 JAGERS

Vanaf ongeveer 15.000 jaar geleden, aan het eind van de ijstijd, leven er in West-Europa rendierjagers. West-Europa is een toendragebied: grote, kale, bevroren grasvlakten met slechts hier en daar wat berken en wilgen. In dit gebied leven tot 10.000 jaar geleden mammoeten. Verder komen er wilde paarden, wolharige neushoorns en oerossen voor. Veel van deze dieren, zoals de mammoeten, verdwijnen doordat de grote grasvlakten steeds meer veranderen in bossen. Ook de jachtpartijen van de mensen zorgen voor een vermindering van diersoorten. Kuddes worden over de rand van een rots of in een moeras gedreven. Veel meer dieren dan men nodig heeft, worden zo gedood. Maar deze methoden zijn minder riskant voor de jagers dan het opjagen en langzaam verwonden van de dieren totdat deze bezwijken. De rendieren hebben het langst standgehouden in dit gebied.

Met het wisselen van de seizoenen trekken de dieren naar andere streken, op zoek naar voedsel. In de winter naar het zuiden en in de zomer weer naar het noorden. De jagers trekken met de kuddes mee. Rendiervlees is een belangrijk onderdeel van hun voeding. Ook jagen zij op poolvossen. Verder behoren vissen en vogels zoals de sneeuwhoen en de kraanvogel tot het voedselpakket van de jager en de voedselverzamelaar. Als aanvulling op de jacht voeden de jagers zich met plantaardige producten, zoals kruiden en grassen, die in het wild groeien. Zelf verbouwen zij nog geen gewassen. En ze hebben ook nog geen huisdieren voor hun dagelijks voedsel. Alles wordt gejaagd of verzameld. Het enige dier dat een hoogst enkele keer als huisdier voorkomt is de hond.

De gereedschappen zijn eenvoudig, maar doeltreffend. Het belangrijkste zijn de gereedschappen van vuursteen, zoals pijlpunten, speerpunten, beitels, bijlen, krabbers en boortjes. Er zijn heel veel gereedschappen van vuursteen, omdat deze steensoort gemakkelijk te bewerken is.

De beenderen van het wild worden gebruikt om harpoenen, naalden, handvatten en vishaken van te maken. Ook de huid wordt gebruikt. Er zijn zelfs sporen van van haren geweven stoffen gevonden. Waarschijnlijk gebruikten de mensen voornamelijk leer voor hun kleding, schoeisel en tenten.

De woning van de mens van 11.000 jaar geleden is een tent van dierenhuiden. Deze tenten worden vaak in kuilen geplaatst. Het nomadische bestaan van de jagers maakt het bouwen van permanente woningen zinloos.

LES 3 BOEREN

Ongeveer 10.000 jaar geleden wordt het langzaam warmer, waardoor de omgeving verandert van een kale toendravlake in een bosrijke omgeving. Er komen meer planten en dieren. Dit betekent voor de mensen dat zij minder hoeven rond te trekken. Voedsel verzamelen wordt belangrijker dan jagen. De voedselverzamelaars in het Midden-Oosten worden boeren. Zij gaan het eerst (wilde) graan verbouwen op zelf ontgonnen akkers. Ook temmen zij wilde geiten- en schapensoorten. Dit zijn – na de hond – de eerste huisdieren.

Deze ontwikkeling schuift zeer geleidelijk op naar West-Europa. Rond 5300 voor Christus vestigen landbouwers zich langs de Maas in Zuid-Limburg. Het duurt dus 3000 jaar voor de eerste boeren zich hier schoorvoetend vestigen! Deze boeren komen uit het Donaugebied. Daar is landbouw op dat moment al langer in zwang. De vestigingsplaats lijkt bewust gekozen vanwege de vruchtbare lössgronden. De boeren kappen bos, leggen akkers aan en houden vee.

De eerste landbouwers in ons land brengen een nieuwe vinding mee: het aardewerk. Hun aardewerk is versierd met banden. We spreken daarom van de Bandkeramiekcultuur. Aardewerk

is zeer breekbaar en daarom voor rondtrekkende jager-verzamelaars geen optie. Maar voor landbouwers die op een vaste plaats verblijven, is het een handige manier om voorraden in te bewaren. Ieder boerenvolk heeft zijn eigen karakteristieke vorm aardewerk en versieringen. We karakteriseren die boerengemeenschappen daarom aan de hand van het aardewerk dat zij gebruiken, bijvoorbeeld de trechterbekercultuur of de klokbekercultuur.

Behalve aardewerk brengen de boeren nog een aantal nieuwe vindingen mee die de jager-verzamelaar onbekend zijn. Die vindingen hangen deels samen met de andere bestaanswijze en het feit dat men op één plek woont. Zo introduceren boeren in onze gebieden granen die hier onbekend zijn (zoals tarwe en vlas), veeteelt en linnen kleding (gemaakt van vlas). Ook gaan de mensen anders wonen. Tenten worden hutten en deze hutten worden steeds steviger gebouwd. Steeds grotere stukken grond rond de permanente woonplaats worden ontgonnen. Ook de gereedschappen en werktuigen veranderen, omdat de mensen de grond ontbossen en graan verbouwen. Hakken, spaden, bijlen en snoeimessen zijn nodig voor grondbewerking, en maalstenen en bakplaten of ovens voor de verwerking van het graan.